

BANKLARARO DEPOZITLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Rahimov Akmal Matyaqubovich
TDIU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi tijorat banklari depozit portfeli tarkibida banklararo depozitlar ulushini kamaytirish masalasi oddiy va tushunarli tarzda yoritiladi. Banklararo depozitlarning qisqa muddatli va tez o'zgaruvchan xususiyati bank likvidiligi va moliyaviy barqarorligiga ta'sir qilishi izohlanadi. Shuningdek, banklararo resurslarga qaramlikni kamaytirish uchun yuridik shaxslarning uzoq muddatli depozitlarini ko'paytirish, depozit portfelini diversifikatsiya qilish va risklarni oldindan baholash zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: bank depozit portfeli, banklararo depozitlar, likvidlilik riski, resurs bazasi, yuridik shaxslar depozitlari, moliyaviy barqarorlik, prudensial nazorat.

Kirish

Tijorat banklari iqtisodiyotdagi vaqtincha bo'sh pul mablag'larini jamlab, ularni kreditlash va investitsiya jarayonlariga yo'naltiradi. Shu sababli banklarning barqaror ishlashi, avvalo, ularning resurs bazasi qanchalik mustahkam ekanligiga bog'liq. Depozit portfeli tarkibida barqaror, uzoq muddatli va turli manbalardan jalb qilingan mablag'lar ulushi yuqori bo'lsa, bankning likvidlilik darajasi ham mustahkam bo'ladi.

Banklararo depozitlar banklar o'rtasidagi vaqtinchalik likvidlilik ehtiyojlarini qoplash uchun ishlatiladi. Ular qisqa muddatli bo'lgani sababli doimiy resurs sifatida qaralmaydi. Agar tijorat banki depozit portfelida banklararo mablag'larga haddan tashqari tayanib qolsa, bu holat bankning tashqi moliyaviy manbalarga qaramligini kuchaytiradi va likvidlilik riskini oshiradi.

Maqolada qayd etilganidek, O'zbekiston banklararo pul bozorida so'nggi yillarda tarkibiy o'zgarishlar kuzatilmoqda: ta'minlanmagan banklararo depozitlar ulushi pasayib, REPO kabi garovli instrumentlar ulushi ortmoqda. Bu jarayon banklar likvidlilikni boshqarishda xavfsizroq vositalarga o'tayotganini ko'rsatadi.

Tadqiqotda iqtisodiy-statistik tahlil, taqqoslash, guruhlash, dinamik qatorlar tahlili va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Maqoladagi tahlil O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma'lumotlari, tijorat banklari moliyaviy hisobotlari va xalqaro bank amaliyoti materiallariga asoslangan.

Banklararo depozitlar muayyan vaziyatlarda bank uchun foydali bo'lishi mumkin. Masalan, bank qisqa muddatli likvidlilik yetishmovchiligini boshqa bankdan mablag' jalb qilish orqali qoplaydi. Ammo bunday resurslar uzoq muddatli va barqaror manba emas. Shuning uchun ularning depozit portfelidagi ulushi yuqori bo'lsa, bank faoliyatida bir qator xavflar paydo bo'ladi.

1-jadval.

Banklararo depozitlar ulushining yuqori bo'lishi oqibatlari¹

Muammo	Izoh	Bank faoliyatiga ta'siri
Resurs bazasi beqarorligi	Mablag'lar qisqa muddatga jalb qilinadi.	Likvidlik uzilishi xavfi ortadi.
Tashqi manbaga qaramlik	Bank boshqa banklar resursiga suyanib qoladi.	Moliyaviy mustaqillik pasayadi.
Foiz xarajatlari oshishi	Banklararo mablag'lar qimmat bo'lishi mumkin.	Bank xarajatlari ko'payadi.
Kreditlash cheklanishi	Qisqa muddatli resurs uzoq kreditga mos emas.	Investitsion kreditlar kamayadi.
Tizimli risk	Bir bankdagi muammo boshqasiga tez o'tishi mumkin.	Bank tizimi barqarorligiga xavf tug'iladi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, banklararo depozitlar ulushining yuqori bo'lishi tijorat banklari faoliyatida bir qator moliyaviy xavflarni yuzaga keltiradi. Eng avvalo, bunday mablag'lar asosan qisqa muddatga jalb qilinishi sababli bank resurs bazasining barqarorligi pasayadi. Bu esa bankning o'z majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish imkoniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, likvidlik uzilishi xavfini kuchaytiradi.

Shuningdek, banklararo depozitlarga haddan tashqari tayanish tijorat banking tashqi moliyaviy manbalarga qaramligini oshiradi. Ya'ni bank o'zining barqaror mijozlar depozitlari hisobiga emas, balki boshqa banklardan jalb qilingan mablag'lar hisobiga faoliyat yuritishga majbur bo'ladi. Natijada bankning moliyaviy mustaqilligi pasayadi va resurslarni mustaqil boshqarish imkoniyati cheklanadi.

Jadvalda ko'rsatilgan yana bir muhim muammo – foiz xarajatlarining oshishidir. Banklararo mablag'lar ko'pincha yuqori foiz stavkalarida jalb qilinadi. Bu esa bankning resurs qiymatini oshirib, sof foiz daromadining kamayishiga olib kelishi mumkin. Bunday holat bank rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Banklararo depozitlarning qisqa muddatli xususiyati uzoq muddatli kreditlash imkoniyatlarini ham cheklaydi. Chunki qisqa muddatli resurslar hisobidan uzoq muddatli investitsion kreditlarni moliyalashtirish bank uchun likvidlilik xavfini oshiradi. Natijada bank iqtisodiyotning real sektorini uzoq muddatli moliyalashtirish imkoniyatidan to'liq foydalana olmaydi.

Bundan tashqari, banklararo depozitlar tizimli risklarni kuchaytirishi mumkin. Bir bankda yuzaga kelgan likvidlik muammosi boshqa banklarga ham tez o'tishi ehtimoli mavjud. Bu esa banklararo bog'liqlikni kuchaytirib, butun bank tizimi barqarorligiga xavf tug'diradi.

Umuman olganda, jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, banklararo depozitlar tijorat banklari uchun qisqa muddatli likvidlikni ta'minlashda foydali bo'lishi mumkin, ammo ularning depozit portfelidagi ulushi yuqori bo'lsa, bank barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli tijorat banklari banklararo depozitlarga qaramlikni kamaytirib, yuridik shaxslar va aholining uzoq muddatli depozitlari ulushini oshirishi maqsadga

¹ Muallif ishlanmasi.

muvofiqdir.

Muammo: banklararo depozitlar ulushi yuqori	Natija: resurs bazasi beqaror	Xavf: likvidlilik riski ortadi	Yechim: barqaror mijoz depozitlari	Kutilgan natija: bank barqarorligi oshadi
↓	↓	↓	↓	✓
Banklararo mablag‘lar kamayadi	Portfel diversifikatsiyalanadi	Stress-test kuchayadi	Yuridik shaxslar depozitlari oshadi	Uzoq muddatli kreditlash imkoniyati kengayadi

1-rasm. Banklararo depozitlar ulushini kamaytirish mexanizmi²

Bank depozit portfelida banklararo depozitlar ulushining yuqori bo‘lishi natijasida yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimi ketma-ketlikda ifodalangan. Avvalo, asosiy muammo sifatida banklararo depozitlar ulushining yuqoriligi ko‘rsatilgan. Banklararo depozitlar odatda qisqa muddatli va tez qaytarib olinishi mumkin bo‘lgan mablag‘lar hisoblanadi. Shu sababli ular bank uchun doimiy va barqaror resurs manbai bo‘la olmaydi. Buning natijasida bank resurs bazasi beqarorlashadi. Ya‘ni bank o‘z faoliyatini asosan mijozlarning uzoq muddatli depozitlari hisobiga emas, balki boshqa banklardan jalb qilingan vaqtinchalik mablag‘lar hisobiga yuritishga majbur bo‘ladi. Bu holat bankning moliyaviy mustaqilligini pasaytiradi.

Resurs bazasining beqarorligi esa likvidlilik riskini oshiradi. Agar banklararo bozorda mablag‘lar kamayib ketsa yoki boshqa banklar o‘z depozitlarini qaytarib olsa, tijorat banki qisqa muddatli majburiyatlarini bajarishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Mazkur xavfni kamaytirish uchun asosiy yechim — barqaror mijoz depozitlarini ko‘paytirishdir. Bunda aholining omonatlari, yuridik shaxslarning muddatli depozitlari va uzoq muddatli korporativ mablag‘lar bank resurs bazasining asosiy tayanchiga aylanishi lozim.

Qo‘shimcha choralar sifatida banklararo mablag‘larni kamaytirish, depozit portfelini diversifikatsiyalash, stress-test amaliyotini kuchaytirish va yuridik shaxslar depozitlari ulushini oshirish ko‘rsatilgan. Ushbu choralar bankning qisqa muddatli va xavfli resurslarga qaramligini kamaytiradi. Kutilgan natija sifatida bank barqarorligining oshishi va uzoq muddatli kreditlash imkoniyatining kengayishi belgilanadi. Chunki barqaror depozit bazasiga ega banklar iqtisodiyotning real sektorini uzoq muddatli kreditlar bilan moliyalashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Umuman olganda, banklararo depozitlar qisqa muddatli likvidlilikni ta‘minlashda foydali bo‘lishi mumkin, biroq ularning ulushi haddan tashqari yuqori bo‘lsa, bank barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli tijorat banklari depozit portfelida mijozlarning barqaror va uzoq muddatli depozitlari ulushini oshirishga ustuvor ahamiyat qaratishi zarur.

² Muallif ishlanmasi.

Bizningcha, tijorat banklari depozit portfelida banklararo depozitlar ulushini kamaytirish uchun quyidagilarni amalga oshirilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Yuridik shaxslarning uzoq muddatli depozitlarini ko'paytirish. Bunda yirik korxonalar, eksportyorlar va xizmat ko'rsatish subyektlariga individual depozit paketlari taklif etilishi lozim.

2. Depozit portfelini diversifikatsiya qilish. Mablag'lar bir nechta mijoz guruhi, hudud, tarmoq, valyuta va muddatlar bo'yicha taqsimlanishi kerak.

3. Garovli instrumentlardan foydalanish. Qisqa muddatli likvidlikni boshqarishda REPO kabi garov bilan ta'minlangan operatsiyalar xavfsizroq hisoblanadi.

4. Ichki limit va stress-test joriy qilish. Banklar banklararo depozitlar ulushi, yirik omonatchilar ulushi va qisqa muddatli resurslar bo'yicha ichki limit belgilashi zarur.

Xulosa qilib aytganda, banklararo depozitlar tijorat banklari uchun qisqa muddatli likvidlikni boshqarish vositasi bo'lsa-da, ularning depozit portfelidagi yuqori ulushi moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday mablag'lar tez qaytarib olinishi, yuqori foiz xarajatlarini keltirib chiqarishi va bankni tashqi resurslarga qaram qilib qo'yishi mumkin.

O'zbekiston banklararo pul bozorida so'nggi yillarda kuzatilayotgan o'zgarishlar banklar xavfsizroq va garovli instrumentlarga o'tayotganini ko'rsatadi. Shuning uchun tijorat banklari depozit siyosatida asosiy e'tibor barqaror mijoz depozitlarini ko'paytirish, yuridik shaxslarning uzoq muddatli mablag'larini jalb qilish, depozit portfelini diversifikatsiya qilish va risklarni oldindan baholashga qaratilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston-2030 strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Statistika byulleteni. Toshkent, 2025-yil.

3. O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 18-fevraldagi "Banklardagi omonatlarni himoyalash kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni.

4. Besanko D., Thakor A. Relationship Banking, Deposit Insurance and Bank Portfolio Choice. Cambridge University Press, 1995.

5. You J., Seo B. Deposit Competition and Depository Institution Risk: Do Interest Margins Matter? Emerging Markets Finance and Trade, 2025.

6. Anh K.T., Dat N.D., Khanh B.N., Giang B.H. The Effect of Funding Risk on Commercial Bank Stability in Emerging Economies. Journal of Banking Regulation, 2026.

7. Toshpulatov O. Academic Report on the Analysis of Financial Stability and Growth Strategy of JSC Xalq Bank. SSRN, 2025.